

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 1 • NR 8 • 1963

Hallands häraders vapen
Folketymologi – sfragistisk – heraldik
Av C. G. U. Scheffer

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Hallands Häraders Vapen

Folketymologi-sfragistik-heraldik

Av C. G. U. Scheffer

MED BÖRJAN år 1946 ha av Kungl. Maj:t vapen för 52 häradslän blivit fastställda. Fördelningen på län och landskap har länge varit ojämn och tillfällig. Först på senare år har en bestämd önskan att erhålla fullständiga serier kunnat förmärkas. I Västergötlands fornminnesförenings tidskrift VI:I har jag år 1958 publicerat den fullständiga serien »Häradsvapen inom Skaraborgs län». Under åren 1958-1962 ha därefter vapen blivit fastställda för Hallands samtliga häradslän. En redogörelse skall i det följande lämnas för dessa.

De äldsta häradssigillerna äro medeltida. Motiven på dem äro i huvudsak av tre slag: religiösa motiv, bilder från näringslivet och initialbokstäver. På gränsen till nyare tid tillkommer den viktiga motivkrets, där bilden bygger på en tolkning av häradslänsnamnet.

I Västergötland, detta tidigt kristnade landskap, intaga de religiösa motiven en framträdande plats. Med sin ålderdomliga prägel kunna de mången gång te sig främmande för den med medeltidens religiösa ikonografi icke förtrogne. Landskapets egenskap av rik jordbruksbygd kommer emellertid även till synes i bildmaterialet.

I Halland har Faurås härad fört sigill redan 1484 — tyvärr okänt till utseendet. Övriga häradslän ha erhållit sigill under tiden 1509-1584. Det i sammanhanget intressanta är motivvalets enhetlighet. Samtliga bilder återgå på häradslänsnamnet såsom framgår av nedanstående tabell, vilken bygger på docent Bertil Ejders härledning i »Svensk uppslagsbok» samt professor Jöran Sahlgrens namnförklaringar i »Ortnamnen i Hallands län».

Vi finna att var och en av sigill-

Härad	Sigillbild	Etymologi
Hök	Hök	Hök (mansnamn) eller gravhög eller näs, landtunga, udde
Tönnersjö	Tunna	pund, gammalt namn på Genevadsån + öse, avledning till os, åmynning
Halmstad	Halmkärve	Halm (mansnamn) + <i>staddir</i> , bostad
Årstad	Åror	Are (mansnamn) + <i>staddir</i> , bostad
Faurås	Ås	Fardher, vattendrag som man kan vada över + os, åmynning
Himle	Himlen	Klippa, kulle
Viske	Viska	Floden Viskan
Fjäre	Fjädrar (+ andreakors)	Strandbädd (särskilt en sådan som ömsevis är torr eller överspolad av vatten) eller inbyggarnamn

bilderna återgår på en folketyologi d.v.s. ett ombildat eller förändrat ord, som uppstått på grund av etymologisk anslutning till ett annat, varmed det språkhistoriskt icke sammanhänger.

Esaias Tegnér d. y. har i sin studie »Om svenska familjenamn» (Nordisk Tidskrift 1882) framhållit, att ett vapen särskilt tydligt visar sin härledning av namnet just då det vittnar om en misstydning eller omtydning av detta. Som exempel anför han, att staden Västerås — tidigare kallad *Aros*, av ar-os: åmynning — i sitt vapen har ett *A* och en *ros*; och att Kalix — av det lappska *kala*: vadställe — till sitt emblem har en kalk (på latin *calix*). Man frågar sig emellertid, om det kan vara tillåtligt för heraldiken — en av historiens hjälpvetenskaper — att i vår tid hämta sin inspiration från ett källmaterial med en så ovetenskaplig bakgrund.

I en uppsats i Landskommunernas tidskrift nr 2, 1957 »Våra kommunnamn — och vad de betyda» har fil. dr Gösta Langenfelt velat inskräpa betydelsen av en riktig insikt om ortnamnens betydelse vid kompositionen av territoriella vapen: »För närvarande ser man ofta, att kommuner och andra sociala organisationer skaffar sig ett (heraldiskt) vapen, som skall pryda deras brevpapper och ev. flaggor. En vacker tanke i den mån heraldikern, som *nu*, under 1900-talet, skapar vapensköldarna, undersöker traktens forna liv och nuvarande verksamhet och söker i formbundet äldre bildspråk ge en symbol åt samhället. Men vapnet förblir alltid en konstskapelse av modernt årtal, även om det kläds i gammal dräkt. Egentligen borde inte ett vapen komponeras utan att heraldikern kände till ortnamnets innersta mening!»

Dr Langenfelt har med sin rekommendation att undersöka traktens forna liv säkerligen icke velat lämna åsido den efterforskning av hävdvunna bilder, som alltid bör vara det primära. Dessa finna vi först och främst på sigillena. Gäller det som i detta fall häradsvapen, ha vi att räkna med följande grupper:

1. Sigillbilden saknar språklig anknytning till ortnamnet.
2. Sigillbilden an knyter till ortnamnet på ett språkhistoriskt sammanhängande sätt.
3. Sigillbilden an knyter folketyologiskt till ortnamnet.
4. Sigillbilden består av initial eller är ur andra synpunkter icke heraldiskt brukbar.

Den första och utan jämförelse största gruppen omfattar religiösa motiv, bilder från ortens näringsliv, topografi, flora, fauna eller annat. Sådana

Den svenske statsheraldiker, kammerherre C. G. U. Scheffer, har beklædt sit embede siden dettes oprettelse i 1953; før den tid var han første sekretære i riksheraldikeråmbetet og arkivarie i riksarkivet. Født 1909; juris kandidat og filosofie licentiat (i historie); forfatter til talrige artikler på det heraldiske område, bl. a. har han i Heraldisk Tidsskrift nr. 2, side 42, publiceret en bibliografi over sin forgænger, riksheraldikern, friherre H. Fleetwoods trykte skrifter. Generalsekretær for Femte Internationale Kongres for Genealogi og Heraldik i Stockholm 1960 (se Heraldisk Tidsskrift nr. 2, side 83).

bilder kunna icke rimligtvis skjutas åt sidan.

Den andra, visserligen relativt lilla gruppen, ger heller icke anledning till skiljaktiga meningar. En riktig känedom om ortnamnets innersta mening underlättar i dessa fall den rätta tolkningen av sigillbilden.

Först ifråga om den tredje gruppen kan man tänka sig att språkmannens och heraldikerns åsikter gå isär. Skulle ortnamnets innersta mening få råda, måste man göra *tabula rasa* med hela beståndet av halländska häradssigill. Fjåres fjädrar, Viskes viska, Faurås ås, Tönnersjös tunna skulle i stället utbytas mot vattendrag, som redan i alltför hög grad genomströmma vår svenska heraldik. En ringa tröst skulle det vara, att Fjåres strandbädd skulle vare ömsevis torr eller överspolad av vatten. Himles himmel skulle skymmas av en klippa och Höks hög av en gravhög. Svårigheter skulle förvisso uppstå att ersätta Halmstads folkliga halmkärve och Årstads naiva åror med språkligt korrekta bilder. Men skämt åsido, problemet är allvarligt nog. Det måste slås fast, att häradssigillens bilder, ofta brukade under fyra århundraden eller mer, såsom hävdvunna måste förbli oförkränkta. Uppgiften är att källkritiskt fastställa sigillbildernas ursprungliga innehåll. Sedan den sfragistiska traditionens bild bestämts, har man därefter att överföra den till ett heraldiskt vapen med dess krav på färgsättning och stramare stilisering. Däremot gäller det icke att underkasta de traditionella sigillbilderna några domslut från språkvetenskapliga synpunkter. Den etymologiska frågan är i detta sammanhang irrelevant. Det nu sagda gäller givetvis icke blott häradsvapen.

Vid den fjärde gruppen, där heral-

diskt brukbar bild saknas, har heraldikern friare händer. Stundom kan han då taga ortnamnet till utgångspunkt. Självfallet måste han därvid beakta språkvetenskapens senaste rön. Nya »folketynologier» böra icke tillskapas på ansvarigt håll. Erfarenheten ger emellertid vid handen, att den etymologiska vägen till en användbar vapenbild ingalunda alltid är framkomlig (jfr Halmstad och Årstad). I flertalet fall måste heraldikern vid territoriella vapen på annat sätt finna symboler för traktens forna liv och nuvarande verksamhet. Etymologin som grundval för heraldisk vapenkomposition har sina givna gränser.

Efter dessa reflektioner, som ha fallit sig naturliga i sammanhanget, följer nu en närmare redogörelse för Hallands häraders vapen (med teckningar av *Brita Grep*).

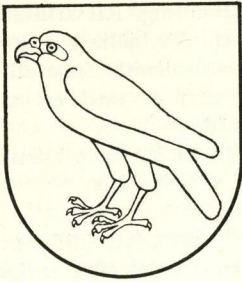
Höks härad. Vapnet fastställdes av Kungl. Maj:t den 10 januari 1958 enligt följande beskrivning: *I rött fält en stående hög av guld med näbb och ben blå.*

Vapnet bygger på tre sigill för häradet från respektive 1509, 1543 och 1576, vilka alla i anknytning till häradets namn visa en stående hög (P. B. Grandjean, *Danske Herreders Segl* indtil 1660, Köbenhavn 1946, s. 61 samt Tavle 25 g-i).

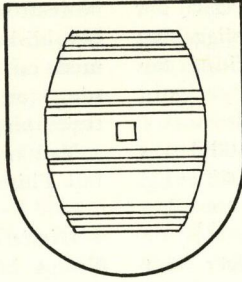
Färgvalet ansluter till A. Thisets framställning i *Skånske By- og Herredsvåben* i den danske *Tid* (*Historisk Tidskrift för Skåneland* 1903, Lund 1903, s. 360 f.).

För utformningen av vapenbilden har samråd ägt rum med professor emeritus Hjalmar Rendahl vid Naturhistoriska riksmuseet.

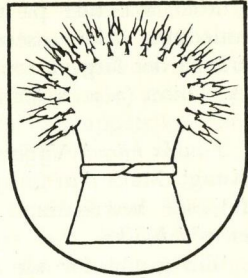
Tönnersjö härad. Vapnet fastställdes av Kungl. Maj:t den 10 januari

Höks härad

Tönnersjö härad

Halmstads härad

1958 enligt följande beskrivning: *I rött fält en stående tunna av silver med blå laggband, ringband och fyra parvis ordnade bukband samt fyrkantigt svart sprund.*

Vapnet bygger på två sigill för häradet från respektive 1524 och 1584, vilka båda i anknytning till häradets namn visa en stående bandbeslagen tunna med fyrkantigt sprund (P. B. Grandjean a. a., s. 65 samt Tavle 28 d och f).

A. Thiset har (a. a., s. 361) föreslagit, att tunnans skulle vara röd i fält av silver. Han har emellertid icke gjort någon färgangivelse för vare sig banden eller sprundet. Antagligen avsåg han i enlighet med sin tids mer naturalistiska framställningssätt, att sprundet skulle markeras genom skuggning i mörkare nyans och att tunnbanden skulle framstå endast genom tecknade linjer. För ett konsekvent genomfört heraldiskt betraktelsesätt är detta icke godtagbart. Banden och sprundet ha därför givits från tunnans avvikande tinkturer. Detta har jämväl påkallat en omkastning av de tinkturer, som föreslagits av Thiset.

Halmstads härad. Vapnet fastställdes av Kungl. Maj:t den 10 januari 1958 enligt följande beskrivning: *I blått fält en halmkärve av guld.*

Vapnet bygger på tre sigill för häradet från respektive 1551, 1584 och 1599, vilka alla i anknytning till häradets namn visa en halmkärve (P. B. Grandjean, a. a., s. 60 och Tavle 24 i-1).

Färgvalet överensstämmer med A. Thisets framställning (a. a., s. 360).

Arstads härad. Vapnet fastställdes av Kungl. Maj:t den 27 april 1962 enligt följande beskrivning: *I blått fält två korslagda, uppåtriktade åror av silver.*

Vapnet återgår på häradets sigillbild. Häradets äldsta sigill är känt i ett enda avtryck från 1584. Det visar två korslagda, uppåtriktade åror samt har omskriften AARSTAD HERIS INSEGL (P. B. Grandjean, a. a., s. 55 och Tavle 21 a). Bilden har uppenbarligen valts i anslutning till häradets namn. I ett senare sigill (stampen å domsagokansliet) ha årorens form ändrats och bilden utökats med rosenkvistar, vilka icke blott störa bildens renhet utan även kunna minska förståelsen för anspelningen på ortnamnet.

Vid utformningen av årorens typ har samråd ägt rum med förste intendenten vid Nordiska museet, fil. doktor Albert Eskeröd. Åroren ha anslutits till den typ, som förekommer i det yngre sigillet.

Med avseende på tinkturen har anledning icke ansetts föreligga att frångå det färgval, som återfinnes hos A. Thiset (a. a., s. 359).

Faurås härad. Vapnet fastställdes av Kungl. Maj:t den 27 april 1962 enligt följande beskrivning: *I fält av silver en röd bjälke.*

Till grund för vapnet ligger härads sigillbild. Häradet beseglade redan 1484 en handling med sitt »Indsegl», vilket emellertid fallit bort. Troligen är det fråga om samma sigill, som bevarats i avtryck från 1556 och 1557 och visar en bjälke i ett med ränkor utfyllt fält. Av omskriften återstår endast »— her —». Ett mindre sigill av samma utseende och med omskriften INSEL TIL FARIT(Z?) HERIT är känt i avtryck från 1559 och 1560. I två yngre sigill åtföljes bjälken av årtal, vilka datera sigillerna till 1570, uttryckt med MDL över bjälken och XX under densamma, resp. till 1578, insatt över bjälken (P. B. Grandjean, a. a., s. 57 och Tavle 22 e-h). Bjälken torde med hänsyftning på ortnamnet avse att i stiliserad form framställa en ås.

De nämnda sigillbilderna äro — om man bortser från de insatta årtalen — väl ägnade för en heraldisk komposition. Detta kan däremot icke sägas om härads sigill från en senare tid (R. C.

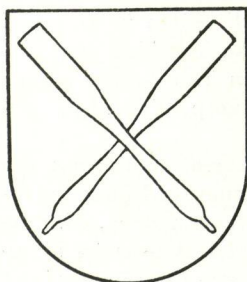
Nordströms sigillsamling, Riksarkivets heraldiska sektion), där bjälken ersatts med en rent naturalistisk framställning: en kulle eller ås med ett av tuvor omgivet träd.

Vad angår färgvalet har även i detta fall Thiset (a. a., s. 359) följts.

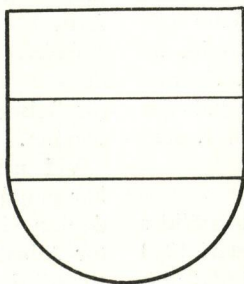
Himle härad. Vapnet fastställdes av Kungl. Maj:t den 7 april 1961 enligt följande beskrivning: *Sköld medelst skyskuror fem gånger delad av silver och blått.*

Vapnet bygger på härads sigillbild, som i alla kända versioner visar stiliserade skyar. Det äldsta sigillet — med omskriften S'hymle herr/i/t — är bevarat i avtryck från år 1556 (P. B. Grandjean, a. a., s. 61 och Tavle 25 d). Nästa sigill förekommer första gången 1560 och är i bruk mer än ett sekel. Det bär omskriften HIMMEL HERRE (a. a., Tavle 25 e och f). Ett tredje sigill med åsatt årtal 1677 bär omskriften HIMBLE HERATS SEGEL (Bondeståndets riksdagsfullmakter 1682, Riksarkivet). Stampen till ett fjärde sigill — troligen från 1800-talet — med omskriften HIMLE HÄRADS SIGILL finnes på domsagokansliet.

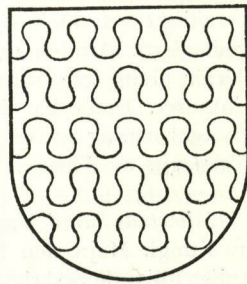
Typologiskt kunna de ovan nämnda sigillerna indelas i två grupper. I det första och det sista förekomma avgränsade skyar. I de båda mellersta

Årstad härad

Faurås härad

Himle härad

sigillen ha skyarna uttryckts medelst genomgående våglinjer. De i vapnet använda skyskurorna förbinda såtillvida de två typologiska grupperna som de dels genom sina utbuktningar alludera på skyar, dels äro genomgående.

Det kan nämnas, att A. Thiset i uppsatsen »Skånske By- og Herredsvåben i den danske Tid» (a. a., s. 360) framlagt ett förslag till vapen för Himle härad, vari han fyllt skölden »med nedadbuede Tværlinier, besat med klöverbladformede Forsringer, det vil sige: heraldisk stiliserede Skyer (Sölv i Blåt).» Thiset har i sin strävan att heraldiskt omtolka sigillbilderna åstadkommit en visserligen dekorativ men mycket fri komposition. Sigillmaterialet synes inte lämna något stöd för klöverbladsornamenten.

De valda tinkturerna äro desamma som i landskapet Hallands vapen.

Viske härad. Vapnet fastställdes av Kungl. Maj:t den 28 november 1958 enligt följande beskrivning: *I blått fält en viska med uppåtriktat skaft, åtföljt till höger av en sexuddig stjärna och till vänster av ett D-format spänne, allt av guld.*

Till grund för vapnet ligger härads sigillbild, känd sedan 1557 (P. B. Grandjean, a. a., Tavle 29 d). Huvudföremålet däri har av A. Thiset (a. a., s. 361) uppfattats som »en nedvendt Rist eller måske en stileret Halmvisk». Vägande skäl tala för riktigheten av det sistnämnda alternativet. Här liksom vid övriga halländska härads sigill är det fråga om en folketyologisk tolkning. Bilderna i det äldsta samt de två yngsta sigillen från 1689 (Riksens ständers beslut, Riksarkivet) respektive 1738 (stamp i Hallands norra domsagas kansli) ge även stöd för

att fråga är om en viska. I mellanliggande sigill från respektive 1560, 1584 och 1672 försvåras föremålets bestämning av en långtgående stilisering. Viskans skaft bör vara uppåtriktat som i de fyra äldsta sigillen.

De i sigillen förekommande bitecknen ha införts så tidigt som 1584 för att sedan stanna kvar. De böra medtagas redan av detta skäl. Dessutom tjäna de till att fylla ut fältet. Stjärnan är enligt Grandjeans uttalande sexuddig. Thiset uppger att stjärnan skall vara femuddig men ritat den sexuddig. I fråga om det andra bitecknet uppfattar Thiset detta — säkerligen med rätta — som ett spänne. Grandjeans uppfattning av föremålet i 1584 års sigill som ett D med tvärså synes icke hållbar och är säkerligen påverkad av hans kändedom om en obestyrkt tolkning hos Peringskiöld (Genealogica 71, Riksarkivet).

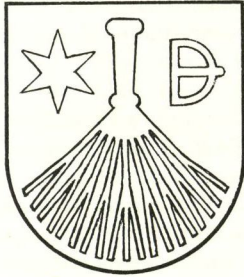
Fjäre härad. Vapnet fastställdes av Kungl. Maj:t den 28 november 1958 enligt följande beskrivning: *I fält av guld tre svarta fjädrar, uppskjutande från ett svävande, utböjt, rött andreas-kors.*

Vapnet har komponerats med utgångspunkt från häradets sigillbild, känd sedan 1560 (P. B. Grandjean, a. a., Tavle 23 c). De däri förekommande fjädrarna ha av A. Thiset (a. a., s. 360) uppfattats som strutsfjädrar. Ett val av en sådan exotisk fjädertyp synes emellertid föga berättigat i detta sammanhang. Professor emeritus Hjalmar Rendahl har på förfrågan förklarat, att fjädrarna i de tre äldsta sigillen (Grandjean, Tavle 25 c-e) icke kunnat zoologiskt bestämmas. Stilseringen framkallar närmast intrycket av blad. Först i följande sigill — från 1685 (Riksens ständers beslut 1686,

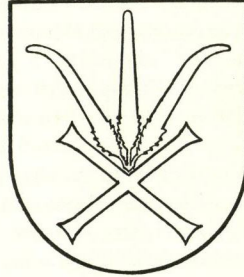
Riksarkivet) respektive 1723 (stamp i Hallands norra domsagas kansli) — föreligger ett verklighetsunderlag för utformningen av fjädrarna, vilka väl överensstämmer med de fjädrar, som finnas på ryggsidan av tupp. Då denna

fjädertyp förekommit i Fjäre härads sigill alltsedan 1685, har den ansetts böra läggas till grund för vapnet.

Fjädrarna i sigillbilden ha uppenbarligen valts i anknytning till häradsnamnet.

Viske härad

Fjäre härad

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.